

yolculuğunu, geçtiği şehirleri, sefâreti sırasında başından geçenleri, Petersburg'daki olayları, Rus askerî teşkilâtını ve tâlimlerini naklettiği sefâretnâmesi Faik Reşit Unat tarafından Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki nüshasına göre yayımlanmış ("XVIII. Asır Tarih Vesikalarından: Şehîd Osman Efendi Sefâretnâmesi", TV, sy. 1 [Ankara 1941], s. 66-80; sy. 2, s. 156-159; sy. 3, s. 232-240; sy. 4, s. 303-320; sy. 5, s. 390-400), Türkân Polatçı, Paris ve Topkapı nüshalarını kullanarak yüksek lisans tezi hazırlamıştır (*Şehîd Osmân Efendi'nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi (1757-1758)*, 2003, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâkim Mehmed, *Tarih*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 231, vr. 286^a, 469^b; *Vekayi'nüvis Enveri Sadullah Efendi ve Tarihi'nin I. Cildinin Metin ve Tahlîli* (haz. Muharrem Safet Çalışkan, doktora tezi, 2000), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 24, 26, 39, 52; Vâsîf, *Tarih*, I, 99, 276; II, 7, 10, 17, 26; Âkîf Mehmed, *Tarih-i Cülûs-i Sultân Mustafa-yı Sâlis*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2108, vr. 15^a; Hammer, *GOR*, IV, 501, 527; Pîr Mehmed, *Bender Muhasarası ve İstîlâsı Tarihî*, TTK Ktp., nr. Y. 208, s. 3-4; *Sicill-i Osmânî*, III, 178; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, s. 107-112; Babinger (Üçok), s. 357; *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi* (nşr. M. Münir Aktepe), Ankara 1989, neşredenin girişi, s. 7; İsmet Binark, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mevcut Nâme-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl: 1491-1992*, Ankara 1999, s. 197-207; İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihî Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008, s. 202, 244; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları", *TTK Belgeler*, XX/24 (1999), s. 110.

UĞUR DEMİR

ŞEHİD

(الشهيد)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "bir şeyin mahiyetine vâkıf olmak, onu bilmek, sözle ifade etmek" anlamındaki şehâdet kökünden türeyen şehîd "kesin olarak bilen, bildiğini haber verme konusunda güvenilen kimse" demektir. Bu kelime Allah'a nisbet edildiğinde "her şeyi gözetlemiş gibi bilen, hiçbir şey ilminden gizli kalmayan" mânasına gelir. Râgıb el-İsfahânî şehâdeti "iç veya dış duvarlar yoluyla meydana gelen bilginin ifade edilmesi" diye açıklamakta ve zât-ı ilâhiyye için kullanılan "âlimü'l-gaybi ve's-şehâde" nitelemesini "insanların duyularına ve sezislerine gizli kalan hususları bilen" şeklinde yorumlamaktadır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şhd" md.). Gazzâlî ise asıl anlamı "bilen" olan şehîd ile muhteva yakınlığı içinde bulunan diğer ilâhî isimlerin özelliklerini şöyle belirtmiştir: Âlim kavramı kayıtsız olarak düşünülürken âlim ismi, bâtinî hususlara nisbet edildiğinde habîr, zâhirî konulara izâfe edildiğinde ise şehîd isimleri kullanılır (*el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 137, 173).

Şehâdet kavramı yedi âyette fiil kalıplarıyla, iki âyette şâhid ve on dokuz âyette şehîd biçiminde Allah'a nisbet edilmiş, bir âyette zât-ı ilâhiyye ism-i tafdil ile "en büyük şâhid" (ekberu şehâde) diye nitelendirilmiştir. Ayrıca "âlimü'l-gaybi ve's-şehâde" ibaresi on âyette geçmekte ve dolaylı şekilde şehîd isminin mânasını pekiştirmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "şhd" md.). Şehîd ismi İbn Mâce ve Tirmizî rivayetlerinde yer almış ("Du'â", 10; "Da'âvât", 82), Hz. Peygamber'in Vedâ haccında irat ettiği hutbenin sonlarında, "Allahım, emirlerini tebliğ ettim, şahit ol, sen şahit ol!" anlamındaki sözleriyle Allah'a nisbet edilmiştir (*Müsned*, V, 30; Buhârî, "Hac", 132; İbn Mâce, "Menâsik", 76; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56). Şehâdet kavramı Allah'ı niteleme bağlamında başka hadis rivayetlerinde de yer almaktadır (meselâ bk. *Müsned*, I, 15, 28, 48; V, 172; Müslim, "Mesâcid", 78).

Âlimler, şehîd isminin temel mânasının "bilen" olduğu ve şâhidten daha zengin bir muhtevaya sahip bulunduğu hususunda ittifak etmiştir. Şehîd "müşahede yoluyla meydana gelmiş ilme sahip olan varlık" demektir. Buradaki müşahede Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye göre işitme dışındaki duyu vasıtalarıyla elde edilen bilgidir (*el-Emedü'l-ağşâ*, vr. 67^a). İnsanlar duyu organları ile bilgi edindikleri halde Allah bu tür vasıtalarından münezzehtir (Ebû Abdullah el-Halîmî, I, 200). Allah'ın hem gizli hem de âşikâr olanı bildiğini ifade eden âyetler şehîd isminin muhtevasına duyular ötesini de katmakta ve ona "her şeyi aslı hüviyetiyle tam olarak bilen" mânasını kazandırmaktadır. Bazı âlimler şehîd isminin "şahit olmak, tanıklık etmek" anlamına da gelebileceğini belirtmiş ve bu tanıklığın âhîret hayatında sorguya çekilecek insanların dünyadaki davranışlarıyla ilgili olacağını söylemiştir. Bunun yanında şehîdin "kendisine şahitlik edilen" (meşhûd) mânasında kullanılması da muhtemeldir, çünkü müminler Allah'ın birliğine tanıklık etmekte-

dir. Bu görüş zât-ı ilâhiyyeye doğrudan bir nitelik atfetmemekte, "tapınılan" anlamındaki mâbud kelimesinde olduğu gibi yaratılmışlara özgü bir sığata zât-ı ilâhiyyenin konu teşkil ettiğini belirtmektedir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî şehîd ismine "mübeyyin" (çeşitli delil ve hüccetleri vazedip açıklayan) anlamının verilmesini doğru bulmamaktadır (*el-Emedü'l-ağşâ*, vr. 67^a; krş. Kuşeyrî, s. 67-68; Fahreddin er-Râzî, s. 292). Allah'ın zâtî isim ve sıfatları içinde mütalaa edilen şehîd ismi, O'nun âlim, semî, basîr, habîr, muhsî, müheymin ve rakib isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 15, 28, 48; V, 30, 172; Ebû'l-Kâsim ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 132; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 200; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 126^a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 67-68; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 137, 173; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-ağşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 66^b-67^b; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdür-raûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 291-293.

BEKİR TOPALOĞLU

ŞEHİD

(الشهيد)

Sözlükte "bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak" gibi anlamlara gelen şehâdet (şühûd) masdarından türeyen şehîd (çoğulu şühedâ) dinî bir terim olarak Allah yolunda öldürülen müslümanı ifade eder (dört mezheple Zâhiriyye, Zeydiyye, İmâmiyye ve İbâziyye mezheplerindeki şehid tanımları için bk. *Mu.Fî*, VII, 59-61). Kelimenin sözlük ve terim anlamları arasındaki bağı "görülen, tanıklık edilen" (meşhûd) mânasına göre açıklayan âlimler, canını Allah yolunda feda eden kimsenin hemen cennet nimetlerine erişmesine Allah ve melekler tarafından şahitlik edilmesinden dolayı, "gören, tanıklık eden" (şâhid) anlamını esas alanlar ise Allah'ın vaad ettiği nimetleri hazır olarak görüp onlardan yararlandığı yahut kıyamet gününde kendisinden Hz. Peygamber'le birlikte geçmiş ümmetler hakkında şahitlik etmesi isteneceği için ona şehid dendiğini belirtirler.

Kur'ân-ı Kerîm'de biri ikil, yirmisi çoğul olmak üzere elli altı defa geçen şehid kelimesi (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "şhd" md.), çoğu yerde "tanık" anlamında, bazı âyetlerde esmâ-i hüsnâdan biri olarak (bk.